

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 2001

13

RuG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 2002, Groninger Instituut voor Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Facilitair Bedrijf RuG

Omslag: Hunbed D31 bij Emmen (aquarel van Jan Wiegers, 1918).

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen
mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Groninger Instituut voor Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-1732-9

PALEO-AKTUEEL

13

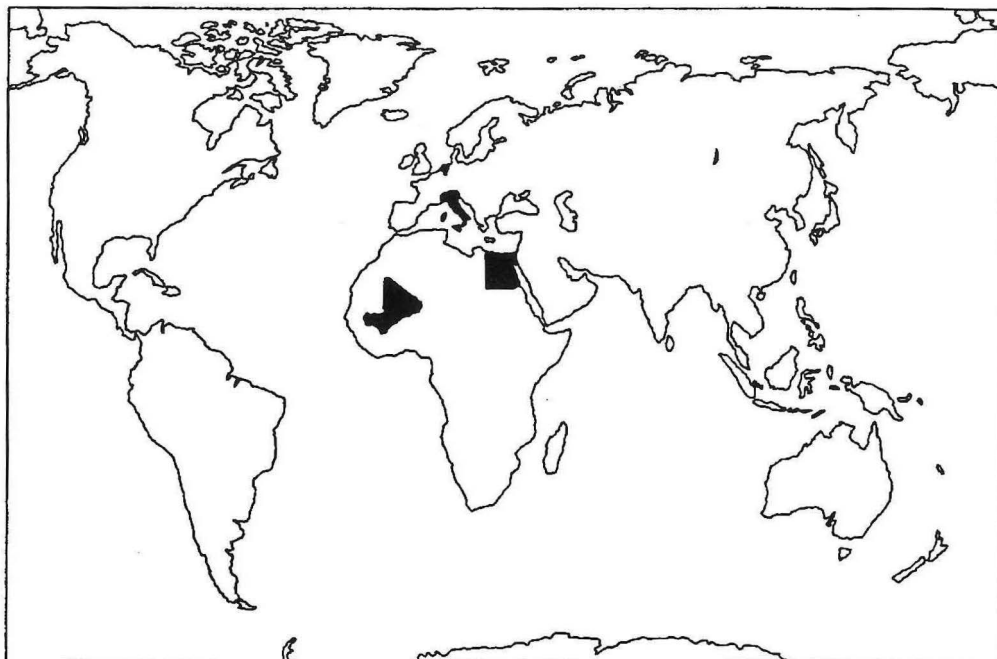
redactie

Mette Bierna
Jurjen M. Bos
Dick Stapert

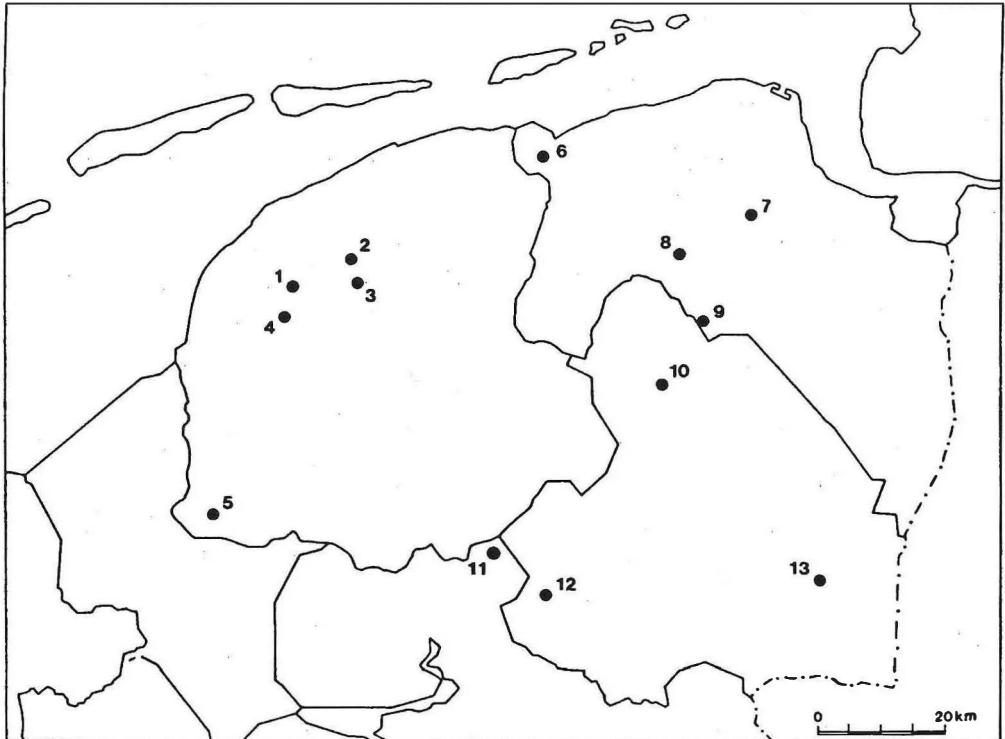
Groninger Instituut voor Archeologie

Groningen, 2002

In deze aflevering: Egypte, Italië, Mali, Nederland.

In deze aflevering uit Noord-Nederland: 1. Dronrijp; 2. Jelsum; 3. Leeuwarden; 4. Winsum (Fr.); 5. Hemelum; 6. Vierhuizen; 7. Wittewierum; 8. Groningen; 9. Glimmen; 10. Zeijen; 11. Eeserveld; 12. Havelte; 13. Emmen.

INHOUD

VOORWOORD

H.T. WATERBOLK Van Giffen en De Ploeg 1918-1922	9
D. STAPERT & L. JOHANSEN Een halve vuistbijl van Hemelum in Gaasterland (Fr.)	15
D. STAPERT Een geïsoleerde Levallois-afslag van het Eeserveld (Ov.)	19
V. ROTS, D. STAPERT & L. JOHANSEN De Cheddar- en Creswell-spitsen van Zeijen (Dr.): ‘projectielen’ of messen?	24
J.N. LANTING, M.J.L.Th. NIEKUS & D. STAPERT Dateringen aan gecremeerd bot uit het Paleolithicum en vroeg-Mesolithicum: een overzicht van de stand van zaken	30
M.J.L.Th. NIEKUS & H.R. REINDERS Vuursteenvindplaatsen; sporen van jager-verzamelaars en vroege landbouwers in het Noord-Nederlandse landschap	37
M.J.L.Th. NIEKUS Een mogelijke primaire vuursteenbewerkingsplaats uit Emmen (Dr.)	41
F.T.S. BROUNEN & M.J.L.Th. NIEKUS Een ‘exotische’ vuurstenen bijl uit Glimmen (Gr.)	49
M.P. VAN LEUSEN & H. FEIKEN Kapen op de kust. Aanvullend en voorbereidend veldwerk in de Pontijnse regio, juli/augustus 2001	53
O.H. HARSEMA De valkuilen van de verbeelding	59
P.A.J. ATTEMA, A.J. NIJBOER & M. ROOKE ‘Piccarreta 13’, een late bronstijdnederzetting op de kust van Zuid-Latium (Italië)	65
H.A. GROENENDIJK & P. VOS Vroege ijzertijdbewoning langs de Hunze bij Vierhuizen, gem. De Mame (Gr.)	70
S.C. ELEVELT De <i>dolia</i> van Francavilla Marittima, Zuid-Italië	74

T.B. VOLKERS	78
De <i>terra sigillata</i> uit de terp Bruggeburen bij Winsum (Fr.)	
G.J. DE ROLLER	84
Een inheems-Romeins houten kamdeksel uit de Bullepolder, gemeente Leeuwarden (Fr.)	
J. HIELKEMA	87
Een Romeinse spiegel uit een nieuw ontdekte terp in Dronrijp (Fr.)	
M.C. GALESTIN	90
Romeinse <i>lumulae</i> of kleppermannetjes?	
F. VREDE	94
Archeobotanisch onderzoek in ‘De Hunze’, gemeente Groningen (Gr.)	
L. SIKKING & R.J.T. CAPPERS	100
Eten in de woestijn: voedsel voor mens en dier op doortocht in de Westelijke woestijn van Egypte	
P.J. BAAK	107
Leembouwarchitectuur in de binnendelta van de Niger, Mali	
T. LOOIJENGA	113
Twee recente runenvondsten uit Nederland – met wellicht een Frankische connectie	
A. BAKKER	117
Een middeleeuwse schoen uit Bruggeburen, Winsum (Fr.)	
M.J.M. DE WIT	121
Archeologisch onderzoek in de kerk van Wittewierum, gemeente Ten Boer (Gr.)	

VOORWOORD

Paleo-aktueel 13 wijkt, het zal U misschien opvallen, enigszins af van vele eerdere nummers. Daarin was immers altijd volop ruimte voor veldwerkverslagen uit het (Noord-)Nederlandse boerenland. Dit jaar valt daar alleen, met enige goede wil, het onderzoek in de kerk van Wittewierum toe te rekenen. De reden ligt niet in bezuinigingen of accentverschuivingen: 2001 was het jaar van de mond- en klauwzeer-crisis, die ook voor het archeologische veldwerk zijn consequenties had.

Veel berichten dus over nieuwe zaken waar bij de uitwerking op gestoten werd, en veel berichten, wel degelijk over veldwerk, uit niet-getroffen gebieden. Het GIA en zijn erflaters hebben immers een lange traditie in buitenlands onderzoek. Veel andere landen werden terloops genoemd, maar in de eerste dertien afleveringen van *Paleo-aktueel* trof U zo, vaak meerdere malen, Albanië, België, Duitsland, Egypte, Griekenland, Groenland, Ierland, Indonesië, Irak, Israël, Italië, Libanon, Mali, Noorwegen (met Spitsbergen), Portugal, Rusland, Spanje, Tunesië en Turkije.

Noord-Nederlands veldwerk zal in *Paleo-aktueel* 14 weer beter vertegenwoordigd zijn: wij verwachten onder andere bijdragen over Borger in Drenthe, en Jardinga, Joure en Dokkum in Friesland. Met de bijdrage over de opgravingen in Dokkum schaar ook het Archeologisch Dienstencentrum te Bunschooten zich onder diegenen die van mening zijn dat *Paleo-aktueel* niet alleen een impressie geeft van een deel van de activiteiten van het GIA, maar dat het ook een belangrijke rol speelt als medium voor de Noord-Nederlandse archeologie in het algemeen.

In dit voorwoord speelde Noord-Nederland een grote rol; dat wordt deels gecompenseerd door de inhoud van deze aflevering. Zo is het verheugend een verslag te zien van een reislustige student.

De redactie hoopt dat in *Paleo-aktueel* 14 alle windstreken weer volop vertegenwoordigd zullen zijn.

De redactie

VAN GIFFEN EN DE PLOEG 1918-1922

H.T. Waterbolk

In oktober 2001 werd in het Groninger Museum een permanent paviljoen voor het werk van de in 1918 opgerichte Groninger Kunstkring De Ploeg geopend met een tentoonstelling gewijd aan Jan Wiegers, een van de oprichters. Dit is aanleiding om aandacht te schenken aan de rol die deze en een ander lid van het gezelschap, Jan Derksen Staats, hebben gespeeld in de pre- en protohistorie van het Biologisch-Archaeologisch Instituut.

Nederland was buiten de Eerste Wereldoorlog gebleven en in de beginjaren was er door sommigen veel geld verdiend. Op 11 november 1918 werd de wapenstilstand getekend en daarna konden de in ons land geïnterneerde geallieerde militairen weer naar huis. Dat gold ook voor A. van Dinter en J. Verdonckt, twee Belgen die voor Van Giffen in 1917 als tekenaar-opzichter hadden gewerkt bij zijn tweede opgraving in de wierde van Wierhuizen (Van Giffen, 1918a). Als gevolg van een conflict met de directie van het Rijksmuseum van Oudheden had Van Giffen in 1916 Leiden moeten verlaten en verlof gekregen om voor de Vereniging voor Terpenonderzoek onderzoek te doen in afwachting van zijn ontslag in Leiden en een toegezegde aanstelling bij de Universiteit van Groningen (Waterbolk, 1975-1976). Voor dat onderzoek had de Vereniging steun gekregen van Rijk, Provincie, Groninger Universiteitsfonds en particulieren. J.E. Scholten had de terp Wierhuizen gekocht. De genie had een hoofdofficierstent ter beschikking gesteld. Van militaire zijde zal hij ook toestemming hebben gekregen om geïnterneerden als werkrachten in te schakelen.

Op 1 juli 1917 werd Van Giffen benoemd tot conservator bij het Zoölogisch Laboratorium, maar dat betekende niet dat hij meteen eigen personeel had. De beide Belgen bleven voor hem werken toen hij in hetzelfde jaar op kosten van F. Lieftinck opgravingen verrichtte in Zeijen (Van Giffen 1918b) en ook toen hij in 1918, nu op kos-

ten van M. Onnes van Nijenrode, op diens landgoed de Eese bij Steenwijk grafheuvels en een oudtijds vernield hunebed onderzocht en daarna achtereenvolgens hunebedden bij Havelte, Emmen, Exloo en Bronneger opgroef en restaureerde (Van Giffen, 1925). De hoofdofficierstent van de genie mocht hij weer gebruiken, evenals de door de Terpenvereniging aangeschafte meetapparatuur.

In een in december 1918 geschreven voorlopig verslag van de opgraving in Havelte schrijft Van Giffen (1919):

“Ook thans stonden de Heeren A. van Dinter en J. Verdonckt mij weer als opzichter-teekenaars ter zijde. Hun ijver en vaardigheid wensch ik hier in het bijzonder te gedenken; zij toch hebben niet alleen mijn taak verlicht, doch deze tevens in hooge mate veraangenaamd. Hetzelfde geldt m.m. van de Heeren *J. Wiegers* te Groningen en H. Bosman te Haren, van welke beiden *de eerste belast was met de vervaardiging van een model*, de laatste met de directe leiding van het zware takel- en sleepwerk.” (mijn cursivering, W.).

Hier verschijnt de naam van Jan Wiegers, maar in het definitieve verslag van de opgraving in het grote hunebeddenboek (Van Giffen, 1927) ontbreekt ze. Afgezien van een nauwelijks leesbare notitie in het handschrift van Van Giffen in de binnenomslag van het vondstenboekje van 1918: “Wiegers: waterpas, punaises, modellen” ontbreekt verder elk spoor van Wiegers op het BAL. Noch in gedrukte teksten, noch in het brievenarchief, noch in de financiële administratie komt zijn naam voor. Het was dan ook een grote verrassing toen in de jaren '60 bij het opruimen van het tekeningenarchief een door Jan Wiegers vervaardigde aquarel tevoorschijn kwam, niet van het hunebed van Havelte, maar van dat van Emmen (fig. 1) (Waterbolk, 1983). Het werk moet medio september 1918 gemaakt zijn tijdens het voorlaatste

opgravingsstadium, vóór de opruiming van de zuiltjes van aarde waarop Van Giffen de stenen in het heuvellichaam had laten staan. Er zijn foto's bewaard gebleven van dit stadium. Blijkens zijn verslag had hij grote problemen met het herkennen van het oude oppervlak en de opbouw van de heuvel. Wiegiers was getroffen door het beeld van het geheel, niet door de problemen die Van Giffen had bij zijn interpretatie van de grondlagen. Belangrijke nuances van het bodemprofiel werden door hem genegeerd. Voor Van Giffen kan de aquarel geen betekenis hebben gehad en hij zal tot het maken daarvan geen opdracht hebben gegeven. Hem kennende kan ik mij zelfs voorstellen dat hij zich eraan ergerde dat Wiegiers andere dingen deed dan die hem waren opgedragen. Het maken van een model of maquette zal ook hier zijn taak zijn geweest.

Wat is hier aan de hand? De heren hebben gedurende de tweede helft van 1918 contact met elkaar gehad, en Wiegiers is kennelijk in Havelte en Emmen geweest, maar dat contact is weer verbroken. Het model waarvan in het verslag over Havelte sprake is, is niet door Wiegiers gemaakt, zoals aanstonds zal blijken. Hoe waren beiden met elkaar in contact gekomen? In het prachtige boek

over De Ploeg van Cees Hofsteenge (1993) lezen we dat Wiegiers en andere Ploegleden in de jaren 1915-1918 de buitengewone cursus Anatomie hebben gevolgd die aan de Academie Minerva werd gegeven door Prof. J.F. van Bemmelen. Dat was de hoogleraar in de zoölogie, bij wie Van Giffen in 1913 was gepromoveerd en die hem gastvrijheid had verschaft toen hij naar Groningen terugkeerde. Zijn vader was Prof. J.M. van Bemmelen, die in 1907 de stoot had gegeven tot het Groningse terpenonderzoek waarbij Van Giffen als student ingeschakeld was geweest. Met Hofsteenge denk ik dat het contact tussen Wiegiers en Van Giffen via Van Bemmelen junior tot stand is gekomen. Van Giffen werd door rijke particulieren gesponsord en had dus geld om opdrachten te laten uitvoeren. Wiegiers had ervaring in het maken van modellen en nog in 1919 bood hij in een advertentie zijn diensten aan als beeldhouwer en modellenbouwer. Hij had geen vaste baan en opdrachten zullen welkom zijn geweest. Hij was in 1917 getrouwd en zijn vrouw had in 1918 een kind gekregen. Voor Van Bemmelen heeft hij demonstratiekaarten met insecten ten behoeve van het onderwijs gemaakt (Hofsteenge, 2001).

Fig. 1. Hunebed D 31 bij Emmen. Aquarel door Jan Wiegiers. September 1918.

Van Bemmelen liet Van Giffen zijn gang gaan. Dat hij niet bij het onderwijs in de zoölogie werd betrokken blijkt uit de beschrijving van een staking van de ouderejaars-studenten in de biologie omstreeks 1920 door L.S. Wildervanck (1968). De studenten beklaagden zich over te weinig begeleiding, omdat er als gevolg van de aanstelling van Van Giffen geen ruimte was voor de aanstelling van een assistent. Van Giffen, schrijft hij, “was voor ons slechts een schimmige figuur, hij werkte in een eigen Instituut, en het enige wat wij wisten dat hij van daaruit terpen en hunebedden afreisde en pijlpunten opgroef; niemand kende hem. Hij gaf ook geen college.” De studenten gingen pas weer naar college toen drie weken later door het College van Curatoren een Hongaarse zoöloog werd aangesteld.

Na het overhaaste vertrek van de Belgen moest Van Giffen zich behelpen. In de zomer van 1919 groef hij voor de Terpenvereniging een vroeg-middeleeuws grafveld op bij Godlinze (Van Giffen, 1920a), met een tekenaar-opzichter wiens naam hij in het verslag echter niet noemt. Het is denkkelijk Lambertus Postema, die nog ter sprake zal komen. In de herfst van 1919 werkte Van Giffen weer in Zeijen, wederom op kosten van Lief-tinck. Wie hem daarbij assisteerde blijkt niet uit de publicatie (Van Giffen, 1920b). Er zijn brieven bewaard gebleven van Van Dinter die na zijn demobilisatie op 1 augustus 1919 weer bierbrouwer is in Maaseyck. Daaruit zou men kunnen opmaken dat Van Giffen nog een beroep op hem heeft gedaan. “Ik kon of mocht toch ook het leger niet in steek laten of deserteeren om U te komen helpen?”. De mogelijkheid dathij of zijn collega Van Giffen toch nog heeft geholpen, sluit ik niet uit.

Per 1 januari 1920 kreeg Van Giffen van het College van Curatoren een eigen budget en enig eigen personeel, alsmede een deel van het voormalige postkantoor aan de Poststraat dat hij als Instituut mocht inrichten. Wat hem voor ogen stond blijkt uit de bewaard gebleven correspondentie met J. Derksen Staats. In het concept van zijn antwoord op een sollicitatiebrief van Derksen Staats schrijft hij op 5 maart 1920 onder meer:

– Teekenen: vooral lijntekenen, het uitwerken van opgravingskaarten; dan ook het handteeke-

nen, het maken van profielen, urnen, alle mogelijke vondsten enz. Kunt U schilderen, zoo zal het veel voor hebben, bij de inrichting & opstelling van museumobjecten.

- Toezicht bij opgravingen op het volk, kortom in alles en tegenover allen mijn rechterhand & plaatsvervanger te zijn.
- Fotografeeren & restaureeren (beide eventueel te leeren).
- Alle mogelijke hulpwerkzaamheden verrichten en den tweeden bediende te instrueeren, enz.
- Het doen van opmetingen, waterpassingen enz. te velde. Landmeten bij te leeren, want dit moet grondig gekend worden.

Toelichting: Ik heb te besturen een nieuw Instituut: Archaolog. Biolog. Die inrichting moet geheel uit niets tot iets worden. Daartoe heb ik noodig een' man als hulp, die iets kan & iets wil, doch voor alles plezier heeft in de taak die hem evenals mij ter harte moet gaan. Hij heeft de opvatting te koesteren, dat wij samen een werk hebben tot stand te brengen, waaraan wij onze beste krachten hebben te geven. Daaruit [ontstaat] bij goede overeenstemming eene verhouding, die [u] zich zelf kunt denken.”

Derksen Staats denkt te kunnen beantwoorden aan de verwachting en wordt op 1 juli 1920 aangesteld, tegelijk met de boerenzoon Jan Lanting uit Zeijen die als voorgraver roem zal oogsten. We komen de naam van Derksen Staats regelmatig tegen in het hunebeddenboek als degene die de veldtekeningen van de opgravingen van 1918 heeft uitgewerkt. Wie was Jan Derksen Staats? Ook over hem lezen we wetenswaardigs in het boek van Hofsteenge. Hij was geboren in Zuid Afrika. Zijn ouders lijken welgesteld te zijn geweest. Hij was opgeleid in Haarlem en Amsterdam en in 1919 naar Groningen gekomen, waar hij nog een cursus aan de Academie Minerva volgde. In dat jaar werd hij lid van De Ploeg. Zijn lidmaatschap duurde echter maar kort, als gevolg van een incident bij de inrichting van de jaarlijkse tentoonstelling van De Ploeg in 1921. Bij Hofsteenge lezen we dat Derksen Staats “zijn werk wat geladen titels [gaf]: ‘Zwoelte’, ‘Verlangen’ en ‘Levensextase’ “. “Hij was een verdediger van ‘het hoge’ in de kunst”. “In de bestuursvergadering van april bedankte Derksen Staats als lid, wat

te wijten was aan George Martens, die in de tentoonstellingscommissie zat en een schilderij van Derksen Staats, 'Levensexatase', dat een oprijzend naakt uit een bloemkelk voorstelde, ophing aan een 10-duims nagel, omdat het hier 'een werk van gewicht' betrof. ”

Ook Derksen Staats heeft op het BAI een kunstwerk achtergelaten (fig. 2), een olieverf van het landschap met de beide hunebedden van Havelte en de Havelterberg op de achtergrond. Hier kan Van Giffen wel de inspirator zijn geweest, gezien de bewoordingen waarin deze in 1918 over het landschap bij Havelte spreekt: “Gelegen aan den voet der stuw- of eind-moraine, die de Havelterberg en verder naar het Zuiden, de Bisschopsberg is geheeten, vormt het monument samen met zijn' kleineren iets meer oostelijk gelegen tweelingsbroer als het ware een integreerend deel van het oude landschapsbeeld. En reeds alleen het karakter van dit landschap dringt als vanzelf de gedachte terug naar lang vervlogen tijden.” In elk geval vond hij het schilderij van voldoende belang om het op te hangen in de expositie van het BAI, achter de maquette van het hunebed van Havelte. Dat die door Derksen Staats is vervaardigd blijkt uit bewaard gebleven reisdeclaraties van Derksen Staats die in september en oktober 1921

herhaaldelijk naar Havelte is gereisd. Ook de kosten van het vervoer van gips en klei naar Havelte in die tijd zijn gedocumenteerd. De maquette is bij een verbouwing van het BAI naar het hunebedmuseum in Borger overgebracht en daar bij een brand verloren gegaan.

Op 17 juni 1922 werd het nieuw ingerichte BAI feestelijk geopend. Op de voorafgaande dag had Derksen Staats het BAI verlaten om in dienst te treden van het Geologisch Instituut van de Universiteit aan de Melkweg. Daar bleef hij werkzaam tot 1927 om vervolgens leraar te worden aan de gemeentelijke HBS in Groningen. Tekenaar Jan Smit heeft nog les van hem gehad. Zijn opvolger op het BAI werd op dezelfde dag Lambertus Postema, de man die voor Van Giffen in het voorjaar van 1920 op kosten van de Terpenvereniging had gewerkt bij een opgraving in 't Zand, samen met Derksen Staats (Van Giffen, 1922), en waarschijnlijk ook al het jaar daarvoor in Godlinze. Hij zal in eerste instantie niet hebben beantwoord aan het profiel van de veelzijdige medewerker, zoals dat in de brief aan Derksen Staats was geschetst, maar Van Giffen zal inmiddels begrepen hebben dat hij daarmee wel erg veel van één persoon had gevraagd. Hij had Postema als betrouwbaar en hardwerkend leren kennen, met

Fig. 2. De omgeving van de hunebedden D 53 en D 54 bij Havelte. Olieverf door Jan Derksen Staats. September/oktober 1921.

minder pretenties dan zijn voorganger. Als tekenaar zou hij samen met voorgraver Jan Lanting en administrateur Jan Dijkstra het effectieve driemanschap vormen zonder welk Van Giffens succes als opgraver in de jaren '20 en '30 eigenlijk niet denkbaar is. Postema stierf in 1940.

Waarom Derksen Staats het BAI verliet is niet duidelijk. De inrichting van het Instituut met expositie en maquettes was klaar. Hij zal er hard voor hebben moeten werken en hij kan een nieuwe uitdaging hebben gezocht. Maar het is natuurlijk ook mogelijk dat hij grote moeite had met de veeleisendheid van Van Giffen die zijn personeel vaak ook in hun vrije tijd voor zich liet werken, en daarom een rustiger werkkring prefereerde die hem wat meer ruimte bood om daarnaast zijn artistieke ambities te volgen.

Zo komen we tenslotte weer terecht bij Jan Wiegers. Uit de boven geciteerde brief aan Derksen Staats blijkt wat Van Giffen in zijn hoofd kan hebben gehad toen hij Wiegers benaderde. Deze had na een niet voltooide opleiding aan de Academie Minerva al veel gereisd en van 1912-1914 gewerkt en gestudeerd op verschillende plaatsen in Duitsland. Op een tentoonstelling in Keulen had hij werk gezien van Van Gogh, Gauguin, Kokoschka, Munch en andere moderne schilders. Hij was naar Nederland teruggekeerd vanwege de oorlog, maar toen die voorbij was zal hij naar het voorbeeld van genoemde schilders een leven voor zich hebben gezien als onafhankelijk kunstenaar. In plaats van een gebonden leven bij Van Giffen verkoos hij de vrijheid – en aanvaardde de armoede die daarmee aanvankelijk voor hem en zijn gezin gepaard ging.

Van Giffen en Wiegers hadden misschien meer gemeen dan men op het eerste gezicht zou denken. Ook van Giffen was een man die na zijn Groningse leerjaren en zijn Leidse avonturen precies wist wat hij wilde en in wetenschappelijk en organisatorisch opzicht volledige vrijheid voor zich opeiste. Zijn ambities en die van Wiegers sloten niet bij elkaar aan en het bleef bij een kortstondige ontmoeting en een fraaie aquarel.

Van Giffen is een beroemd man geworden en ook Wiegers heeft als kunstenaar naam gemaakt. Hij geldt als de belangrijkste man van De Ploeg. Ook hij werd hoogleraar. Aan zijn werk werd in

2001 de tentoonstelling in het Groninger Museum gewijd. Een deel van zijn werk zal samen met dat van andere Ploegleden permanent worden tentoongesteld in de ruimten die tot voor kort onderdak boden aan de expositie van de geschiedenis en archeologie van Groningen. De archeologische collecties vormen de kern van het Kabinet van Oudheden waaruit het Groninger Museum is ontstaan. Dankzij het werk van Van Giffen en zijn opvolgers als conservatoren zijn die collecties enorm uitgebreid. Het is dan ook triest dat die thans niet meer te zien zijn in het Museum. Het beleid van de directie is erop gericht om in overleg met gemeente en provincie de historische en archeologische expositie elders onder te brengen. Hoezeer we ons ook mogen verheugen over de blijvende aandacht voor De Ploeg, we moeten nu vaststellen dat de balans tussen de verschillende taken van het Museum zoek is. Archeologie en geschiedenis van Groningen horen thuis in het Groninger Museum zelf!

Met dank aan C. Hofsteenge, E. Knol, J.N. Lanting, H.R. Reinders en J. Smit.

Summary

In the early history of the Biologisch-Archeologisch Instituut two members of the Groningen artists' circle De Ploeg (The Plough), Jan Wiegers and Jan Derksen Staats, played a role as temporary assistants of professor A.E. van Giffen. Both left a work of art at the Institute. The paper discusses the nature of their relationship with Van Giffen.

Literatuur

Giffen, A.E. van, 1918a. Verkort verslag. Opgraving te Wierhuizen 1917. *Tweede Jaarverslag van de Vereniging voor Terpenonderzoek*, pp. 4-22.

Giffen, A.E. van, 1918b. Begin van een onderzoek van "de zoogenaamde Romeinse legerplaats" en aangelegen grafheuvelveld te Zeijen. *Nieuwe Drentsche Volksalmanak*, pp. 135-175.

Giffen, A.E. van, 1919. Mededeeling omtrent onderzoek en restauratie van het groote hunebed te Havelte. *Nieuwe Drentsche Volksalmanak*, pp. 109-139.

Giffen, A.E. van, 1920a. Grafheuvels uit den vroegen

- bronsijd bij Zeijen (voorloopig bericht). *Nieuwe Drentsche Volksalmanak*, pp. 122-146.
- Giffen, A.E. van, 1920b. Een Karolingisch grafveld bij Godlinze. *Jaarverslag van de Vereeniging voor Terpenonderzoek* 3-4, pp. 39-96.
- Giffen, A.E. van, 1922. De heuvel aan den Korrel te 't Zandt. *Jaarverslag van de Vereeniging voor Terpenonderzoek* 5-6, pp. 7-14.
- Giffen, A.E. van, 1927. *De hunebedden in Nederland*. Deel II. Utrecht.
- Hofsteenge, C., 1993. *De Ploeg 1918-1941. De hoogtijdagen*. Groningen.
- Hofsteenge, C., 2001. Jan Wiegers en De Ploeg – een biografische schets. In: H. Steenbruggen & P. Wage-man (red.), *Jan Wiegers 1893-1959*. Groningen, pp. 12-71.
- Waterbolk, H.T., 1975-1976. Albert Egges van Giffen. Noordhorn 14 maart 1884 – Zwolle 31 mei 1973. *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden*, pp. 122-151.
- Waterbolk, H.T., 1983. Het hunebed te Emmen, 1918. In: M. Addink-Samplonius, *Urnen delven. Het opgravingsbedrijf artistiek bekeken*. Dieren, p. 95.
- Wildervanck, L.S., 1968. Een Groningse studentenstaking in de twintiger jaren. *Academisch Perspectief* 6, pp. 18-19.